

УДК 81'225.2:6

ТЕКСТИ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО СТИЛЮ У ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ АСПЕКТІ**Гургула О.Б.**

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Мельник В.Д.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

В статті досліджуються теоретичні аспекти науково-технічного тексту та дискурсу, специфіка перекладу науково-технічної літератури. Проаналізовано літературні та наукові джерела, що дозволило виконати відповідні завдання: визначити поняття науково-технічного тексту; охарактеризувати лінгвістичні особливості НТТ; проаналізувати граматичні та синтаксичні особливості перекладу НТТ з німецької на українську мову. Також були досліджені теоретичні аспекти, що дозволило виявити особливості поняття науково-технічного тексту та дискурсу, його лінгвістичні особливості у перекладацькому тексті.

Ключові слова: науково-технічний текст, дискурс, адресат, адресант, мотивація, прагматика, контекст.

Постановка проблеми. Науково-технічні тексти належать до царини наукової комунікації, учасники якої виконують когнітивні функції та орієнтуються на послідовне, динамічне нагромадження і відтворення інформації. Засобом реалізації цих функцій та одиницею наукової комунікації слугує одиничний акт повідомлення, яким і можна вважати науково-технічний текст. Як вважає відомий лінгвіст Т. Радзієвська, «зв'язок комунікантів у цьому акті формується завдяки різному обсягові інформації про певний предмет, якого володіють комуніканти (суб'єкт та адресат)... Адресат у акті повідомлення виступає як ігнорант, що бажає отримати інформацію... Об'єктом акту повідомлення може бути лише нова з погляду відправника інформація і при цьому достовірна, фактивна – така, що лише береться до відома» [14, с. 43]. Отже, в ролі адресанта виступає авторитетна особа (авторитетне видання), що забезпечує адресата, необхідною інформацією. Одним із найважливіших джерел інформації є науково-технічний текст (НТТ) – монографії, підручники, наукові публікації, статті, реферати тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. НТТ завжди перебуває в тісному зв'язку з дискурсом – як усним, так і письмовим. Як відомо, існує багато визначень дискурсу, проте, гадаємо,

найточніше охарактеризувала його Л. Науменко: «поле комунікативних практик як сукупності ... подій, динамічна мовленнєва діяльність у певному соціальному просторі, що має ознаку процесуальності та пов'язана з реальним життям і реальним часом, а також мовленнєві утворення, які виникають у процесі цієї діяльності, взяті у взаємодії лінгвістичних, паралінгвістичних та екстралінгвістичних факторів» [12, с. 4]. Загалом, більшість мовознавців сходяться на тому, що текст як статичне поняття слугує кінцевим результатом дискурсу як поняття динамічного, процесуального. За влучним висловом Ф. Бацевича, «текст – це застиглий дискурс» [1, с. 56].

Проблеми зв'язку між текстом і дискурсом досліджувалися в працях багатьох зарубіжних і вітчизняних лінгвістів, таких, як Г. Матвеева, Л. Науменко, А. Пумпянський, Т. Радзієвська, Н. Формановська, Ф. Бацевич та ін. Можна навіть сказати, що ні в якому іншому стилістичному полі текст і дискурс так не наближаються один до одного, як у науково-технічній інформації (НТІ). До того ж буває складно дати відповідь на питання: що є первинним у науковому й технічному середовищі – усне чи письмове (тобто, здебільшого той самий текст, якому надали графічну форму) мовлення. З цього приводу, наприклад, О. Пумпянський зазначає: «Дихотомія: усне мовлення – письмове мовлення вирішується

в науковій і технічній літературі на користь письмового мовлення. Усний тип наукової й технічної літератури є похідним від письмового типу (а не навпаки)» [13, с. 102]. Справді, як ми вже зазначали вище, допоміжні (сюди входять і невербальні) засоби усної презентації НТІ не справляють якогось істотного впливу на зміст і стиль повідомлення. Цілком протилежною видається ситуація в побутовому мовленні, де вагоме значення мають, наприклад, інтонація й контекст. «В усному мовленні допоміжна інформація часто існує в реченні імпліцитно, оскільки вона й без того зрозуміла з ситуації... У письмовому мовленні допоміжна інформація зазвичай існує експліцитно на початку речення, а основна інформація тяжіє до кінця речення» [13, с. 105].

У письмовій фіксації речення «нові результати були одержані в лабораторії» наголос робиться на тому, в якому саме місці були одержані нові результати, а не на тому, що саме було одержано. Цей висновок перегукується з позицією Н. Формановської, яка пише: «У наративному... мовленнєвому режимі... діють інші – текстотвірні... монологотвірні наміри письмового автора (здебільшого): розповідь, опис, зображення, характеристика тощо. Тут панують дескриптивні висловлювання із власними граматичними законами й семантикою. Науковий дискурс оперує особливими інтенційними нашаруваннями: визначення, доведення, аргументація, виклад, повторення і т. п.» [15, с. 252].

Специфіка НТТ полягає у точності суджень та авторитетності висновків і постулатів, а також у прагненні автора (адресанта) переконати реципієнта у несхибності власної позиції. Звідси випливають і формальні характеристики НТТ – це насамперед структурна повнота й конкретність; формальна стислість і лаконічність, з якими пов'язана граматична структура письмового мовлення; індивідуальний стиль автора; чітке дотримання норм літературної мови тощо. Г. Матвеева до цього переліку додає планування, яке створює композиційну та логічну витриманість письмового мовлення й виявляється в ретроципації (повернення до написаного раніше – фактично чи подумки) та антиципації (передбачення змісту та форми подальшого викладу матеріалу) [10, с. 54].

Зауважимо, що індивідуальний стиль автора не виключає загальноприйнятих стилістичних шаблонів і мовленнєвих зворотів на кшталт «Припустимо, що... Почнемо з... Проаналізуємо цей приклад...» тощо. Найчастіше комунікативною ознакою таких дієслів є їхня здатність виконувати функції предикатів дії, об'єктом яких є ментальна сфера людини. Ф. Бацевич називає їх метатекстовими перформативами. На його думку: «...дієслова цього класу в констатованій частині значення комунікативно актуалізованої семи «говорити» не мають, однак їм притаманна певна кількість інших ознак перформативності, які виявляються... у межах наукового... дискурсу. Саме там дієслівні предикати виконують важливу функцію позначення певних інтелектуальних операцій над думками, здійснення цих операцій, а також актуалізації сюжету наукового викладу» [1, с. 24].

Далі Г. Матвеева зазначає: «Специфічні риси наукових текстів є такими: спосіб викладу – опис, розповідь, розсуд; ступінь повноти викла-

ду – стислість, скороченість, повнота, розгорнутість; рівень узагальнення в залежності від характеру адресата – вузькоспеціальні, широкоспеціальні, загальнонаукові, науково-популярні тощо» [10, с. 65]. Така класифікація начебто не викликає серйозних заперечень. Зазначимо, що в даній статті ми розглядаємо приклади саме вузькоспеціальних та загальнонаукових текстів. Відтак наше дослідження зміщується в поле метакommунікації, яку Т. Радзівська характеризує як «ситуацію, коли приводом для спілкування стає науковий текст, що перетворюється на предмет обговорення, інтерпретації, оцінювання за різними параметрами» [14, с. 98].

Читачі НТТ за своєю мотивацією та спрямованістю суттєво відрізняються, скажімо, від читачів художніх творів як у кількісному, так і якісному відношенні. Перші активно екстрагують інформацію із тексту, а інші – пасивно споживають його, реалізуючи насамперед власні естетичні запити (це, наприклад, стосується поетичних творів). Як наголошує Т. Радзівська, «Читання наукового тексту є елементом професійної діяльності спеціаліста. Останнє найчастіше пов'язане з рішенням тих чи інших особистих завдань реципієнта, під кутом зору яких він і сприймає наукову статтю чи монографію. Текст тут виступає як каталізатор при вирішенні дослідницьких завдань» [14, с. 17].

Водночас Т. Радзівська вказує на слабкі місця прагматики НТТ: «Побудові тексту як повідомлення заважає опосередкований характер інформації та неможливість орієнтуватися на конкретного адресата і враховувати фонд його знань. Науковий текст адресується, з одного боку, множині осіб, з другого – ця адресація опосередкована часом. Тому автор мусить прагнути до послідовного викладу матеріалу» [14, с. 20]. Справді, на відміну від усного комунікативного акту, автор має справу з «аморфним», абстрактним читачем – йому відомо лише, що читач є фахівцем у певній галузі знань. Саме тому відсутність безпосереднього контакту та зворотного зв'язку певною мірою компенсується науковою аргументацією та послідовним викладом матеріалу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Основна вимога до науково-технічного перекладу – це точна передача інформації. Як відомо, труднощі при перекладі викликає, в першу чергу, передача правильного змісту кожного речення, що дуже часто не відповідає дослівному перекладу. Критерії адекватного науково-технічного перекладу чітко сформульовані: «Він повинен точно передавати зміст оригіналу, містити загальноприйнятну в мові перекладу термінологію й відповідати нормам науково-технічної літератури, переклад якої здійснюється» [4, с. 45].

Переклад німецької науково-технічної літератури відрізняється від перекладу художньої літератури, газетних статей, документально-ділового матеріалу. М. Снель Горнбі відзначає, що між різними видами перекладу (технічний / літературний переклад) спільного не так вже й багато [26, с. 138]. При перекладі науково-технічного тексту доводиться вирішувати одночасно цілий комплекс різноманітних завдань. Цей вид діяльності вимагає не лише бездоганного

володіння мовою, певних галузевих знань, але й максимум зусиль з боку перекладача. Оскільки при перекладі наукової та технічної літератури, як правило, немає необхідності шукати в тексті будь-який прихований зміст, то тут необхідно прагнути до особливої термінологічної точності. При цьому необхідно мати на увазі, що далеко не завжди технічні терміни співпадають за своїм обсягом у різних мовах.

Якість перекладу науково-технічної літератури значною мірою залежить, по-перше, від особливостей цього виду літератури, по-друге, від рівня мовної та загальної технічної та наукової підготовки особи, яка займається перекладом. Досить частими є випадки, коли переклад зазнає редагування спеціалістом відповідної області.

Відомо, що для перекладача, який має достатню мовну підготовку, але не володіє необхідними знаннями у відповідній галузі науки й техніки, основні труднощі будуть пов'язані з розумінням тих частин тексту, в яких викладено вузькофахові питання. Хоча значну складність являє собою іноді й переклад спеціальних термінів. І навпаки, для перекладача, який має ґрунтовну технічну підготовку, але в недостатньому ступені володіє всіма тонкощами німецької граматики, основні труднощі в розумінні змісту будуть пов'язані, в першу чергу, з явищами мовного порядку: «зі встановленням змістових зв'язків між окремими словами в реченні, з розумінням граматичних конструкцій, вибором адекватного варіанту їх перекладу» та ін. [4, с. 105].

Цілі статті. Дослідити німецькі науково-технічні тексти та особливості їх перекладу, проаналізувати літературні та наукові джерела, визначити поняття науково-технічного тексту; охарактеризувати лінгвістичні особливості НТТ; проаналізувати граматичні та синтаксичні особливості перекладу НТТ з німецької на українську мову, дослідити теоретичні аспекти, виявити особливості поняття науково-технічного тексту та дискурсу, його лінгвістичні особливості у перекладацькому тексті.

Виклад основного матеріалу дослідження. До поняття науково – технічна література входять такі її різновиди, як монографія, стаття зі спеціального журналу, технічний опис, патенти, технічні довідники. Переклад такої літератури становить певні труднощі. По-перше, в німецькій мові є властиві лише їй граматичні явища, які спричиняють труднощі під час перекладу німецького технічного тексту українською мовою. По-друге, мова німецької науково-технічної літератури істотно відрізняється від літературної мови тим, що вона значно ускладнена наявністю розгорнутих речень з інфінітивними групами, поширеними означеннями, а також великою кількістю значних за обсягом складних речень з багатьма вставними підрядними реченнями всередині головного. При перекладі таких речень виникає небезпека втратити відчуття взаємозв'язку між компонентами речення, неперервності думки, оскільки пов'язані за змістом слова безпосередньо не співвідносяться між собою.

Крім того, для науково-технічної літератури характерним є вживання великої кількості термінів, які відображають специфіку понять. Проте жоден з існуючих словників не в змозі вмістити як усі існуючі

ючі терміни в певній галузі науки, так і новоутворені. Оскільки термінологічна система мови безпосередньо поповнюється, слід засвоїти деякі головні принципи утворення термінів, які об'єктивно існують у системі кожної розвинутої мови.

Характерною особливістю науково-технічної літератури є точність і стислість вираження думки, з одного боку, та суворота логічна послідовність та повнота висловлення – з іншого. Саме цим зумовлено певний характер мовних засобів, типових для цього виду літератури. Найголовнішою визначальною рисою науково-технічного типу тексту є його когнітивність, інформаційна насиченість [6, с. 23].

Часто помилково плутають поняття «точний» з поняттям «буквальний» переклад. Буквальний переклад зводиться до механічної підстановки українського слова замість німецького, а це іноколи призводить до нісенітності. Досить часто під час перекладу механічно калькуються, формально відтворюються мовні засоби оригіналу, спотворюється зміст, не передається стилістична функція або порушується норма мови. Такий переклад є буквализмом. Існують буквализми лексичні, коли механічно калькуються окремі слова, фразеологічні – при неправдивому калькуванні фразеологічних одиниць, граматичні – при механічному калькуванні граматичних форм тексту, що перекладається.

Ще однією особливістю науково-технічної літератури є також наявність великої кількості слів та словосполучень, характерних саме для цього стилю.

Наприклад: die Röhre не лише труба, а й електронна лампа; untersuchen – не тільки досліджувати, а й вивчати, провадити обстеження.

Німецькій мові властива багатозначність не лише лексична, а й граматична. Так дієслова haben і sein можуть бути:

1) самостійними дієсловами;

Наприклад: Der Stahlbeton hat viele Vorteile gegenüber dem Beton.

2) допоміжними дієсловами;

Наприклад: Die Metallurgie ist zur Grundlage jeder entwickelten Industrie geworden.

3) дієсловами з модальним значенням, причому в науковій літературі вони вживаються саме в модальному значенні.

Наприклад: Man hat noch viele Probleme auf dem Gebiet der Marktwirtschaft zu lösen [7, с. 56].

Часто значні труднощі виникають при перекладі науково-технічного тексту у зв'язку з відмінністю синтаксичної системи мов: послідовність елементів висловлювання в німецькій і українській мовах може не збігатися. Наприклад, при перекладі речень з інфінітивними групами чи зворотами інфінітив, що стоїть у кінці групи чи звороту, в українському реченні ставиться на перше місце; при перекладі речень, які починаються не з підмета, присудок ставиться саме після підмета, у німецькому реченні порядок слів зворотний. Наведемо приклади:

Das Fundament hat Aufgabe, die Belastungen aus dem Bauwerk aufzunehmen und sie gleichmäßig ohne übermäßige Setzung auf eine große Fläche des Baugrundes zu übertragen.

Фундамент мав завдання брати на себе навантаження споруди і переносити його без над-

мірної усадки на досить велику площу будівельного ґрунту.

Um dem Metall andere Eigenschaften zu verleihen, legiert man es mit anderen Elementen.

Для того щоб надати металові інших властивостей, його сплавають з іншими елементами.

Durch die Vervollkommnung der Technologie und durch die Entwicklung vorgefertigter Elemente gewinnt der Beton in den letzten Jahren immer mehr an Bedeutung.

Завдяки удосконаленню технології і розвитку готових збірних елементів бетон набуває в останні роки дедалі більшого значення [4, с. 48].

Під час перекладу науково-технічного тексту потрібно пам'ятати про розбіжності в побудові речень німецької та української мов, про відмінність системної організації цих мов. Під час перекладу виникає необхідність текстової модифікації, яку важко передбачити і яка потребує оказійного здійснення в кожному окремому випадку. Йдеться про те, що інколи загальний зміст і контекст потребують введення одних слів і опускання інших, часткової або повної перебудови речення за вимогами граматичної норми мови, якою здійснюється переклад.

Головну увагу під час перекладу слід спрямовувати на його адекватність і точність. Необхідно враховувати кінцеву мету, а саме – якнайточніше відтворення німецькомовного оригіналу засобами української мови.

Проведене дослідження дало змогу зробити наступний висновок. Науково-технічні тексти належать до сфери наукової комунікації, учасники якої виконують когнітивні функції та орієнтуються на послідовне й динамічне нагромадження та відтворення інформації. Специфіка НТТ полягає у точності суджень та авторитетності висновків і постулатів, а також у прагненні автора (адресанта) переконати реципієнта у несхибності власної позиції.

Основна вимога до науково-технічного перекладу – це точна передача інформації. Як відомо, складнощі при перекладі викликає, в першу чергу, передача правильного змісту кожного речення, що дуже часто не відповідає дослівному перекладу.

Поняття науково-технічна література включає такі різновиди, як монографія, стаття із спеціального журналу, технічний опис, патенти, технічні довідники. Переклад такої літератури становить певні труднощі. По-перше, в німецькій мові є властиві лише їй граматичні явища, які спричиняють труднощі під час перекладу німецького технічного тексту українською мовою. По-друге, мова німецької науково-технічної літератури істотно відрізняється від літературної мови тим, що вона значно ускладнена наявністю розгорнутих речень з інфінітивними групами, поширеними означеннями, а також великою кількістю значних

за обсягом складних речень з багатьма вставними підрядними реченнями всередині головного.

Під час перекладу науково-технічного тексту потрібно пам'ятати про розбіжності в побудові речень німецької та української мов, про відмінність системної організації цих мов. Під час перекладу виникає необхідність текстової модифікації, яку важко передбачити і яка потребує оказійного здійснення в кожному окремому випадку. Йдеться про те, що інколи загальний зміст і контекст потребують введення одних слів і опускання інших, часткової або повної перебудови речення за вимогами граматичної норми мови, якою здійснюється переклад.

Висновки з дослідження. В ході дослідження ми досягли поставленої мети, дослідивши німецькі науково-технічні тексти та особливості їх перекладу. Нами було проаналізовано 27 літературних та наукових джерел, що дозволило нам виконати відповідні завдання: визначити поняття науково-технічного тексту; охарактеризувати лінгвістичні особливості НТТ; проаналізувати граматичні та синтаксичні особливості перекладу НТТ з німецької на українську мову.

Також були досліджені теоретичні аспекти, що дозволило виявити особливості поняття науково-технічного тексту та дискурсу, його лінгвістичні особливості у перекладацькому тексті. Як вже згадувалося раніше, проблеми зв'язку між текстом і дискурсом досліджувалися в працях багатьох зарубіжних і вітчизняних лінгвістів, як от Г. Матвеева, Л. Науменко, А. Пумпянский, Т. Радзівєвська, Н. Формановська, Ф. Бацевич та ін. Специфіка НТТ полягає у точності суджень та авторитетності висновків і постулатів, а також у прагненні автора (адресанта) переконати реципієнта у несхибності власної позиції. Звідси впливають і формальні характеристики НТТ – це насамперед структурна повнота й конкретність; формальна стислість і лаконічність, з якими пов'язана граматична структура письмового мовлення; індивідуальний стиль автора; чітке дотримання норм літературної мови тощо. Основна вимога до науково-технічного перекладу – це точна передача інформації. Якість перекладу науково-технічної літератури в значній мірі залежить, по-перше, від особливостей даного виду літератури, по-друге, від рівня мовної та загальної технічної та наукової підготовки особи, яка займається перекладом. Досить частими є випадки, коли переклад зазнає редагування спеціалістом відповідної області. Під час перекладу науково – технічного тексту потрібно пам'ятати про розбіжності в побудові речень німецької та української мов, про відмінність системної організації цих мов. Під час перекладу виникає необхідність текстової модифікації, яку важко передбачити і яка потребує оказійного здійснення в кожному окремому випадку.

Список літератури:

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С. Бацевич. – К.: Академія, 2004. – 344 с.
2. Володина М.Н. Когнитивно-информационная природа термина и терминологическая номинация. – М.: Наука, 1998. – 390 с.
3. Карабан В.І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову. – К.: Політична думка, 1997. – 300 с.
4. Кияк Т.Р. Теорія і практика перекладу. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 240 с.

5. Клименко Н.А. Біологізація виробництва як шлях зближення економіки та екології / Аграрна наука і освіта. – К.: Науковий вісник НАУ. – 2008. – Т. 9, № 3-4. – С. 105-108.
6. Корунець І.В. Вступ до перекладознавства. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 512 с.
7. Кочкодан О.Д., Кармазіна Т.В. Адсорбція поверхнево-активних речовин із водних розчинів вуглецевими сорбентами / О. Кочкодан, Т. Кармазіна. – К.: Науковий вісник НАУ. – 2006. – Т. 99. – С. 54-58.
8. Кравченко А.П. Немецкий для юристов. – Ростов н/Д, Изд-во «Феникс», 1997. – 288 с.
9. Максін В.І. Очистка стічних вод від сполук, що містять іони амонію та міді / В. Максін. – К.: Науковий вісник НУБІП. – 2009. – Т. 137. – С. 116-120.
10. Матвеева Г.Г. Актуализация прагматического аспекта научного текста / Г. Матвеева. – Ростов: Изд-во РУ, 1984. – 132 с.
11. Михайленко В.В. Алгоритм інтро-перекладацьких стратегій у мультимедійному форматі // Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції «Наука і освіта 2004». Том 25. Актуальні проблеми перекладу. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – С. 38-39.
12. Науменко Л.П. «Текст» – «Діалог» – «Дискурс»: до розмежування понять / Л. Науменко. – К.: Вид. дім Дмитра Бураго, Київ, 2005. – Мовні і концептуальні картини світу, вип. 18, кн. 2 – С. 3-8.
13. Пумпянский А.Л. Информационная роль порядка слов в научной и технической литературе / А. Пумпянский – М.: Наука, 1974. – 247 с.
14. Радзівська Т.В. Текст як засіб комунікації / Т. Радзівська. – К.: Ін-т укр. мови АН України, 1993. – 194 с.
15. Формановская Н.И. Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика / Н. Формановская. – М.: Икар, 2007. – 480 с.

Гургула О.Б.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Мельник В.Д.

Національний технічний університет нафти і газу

ТЕКСТЫ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО СТИЛЯ В ПЕРЕВОДЧЕСКОМ АСПЕКТЕ

Аннотация

В статье исследуются теоретические аспекты научно-технического текста и дискурса, специфика перевода научно-технической литературы. Проанализированы литературные и научные источники, что позволило выполнить соответствующие задачи: определить понятие научно-технического текста; охарактеризовать лингвистические особенности НТТ; проанализировать грамматические и синтаксические особенности перевода НТТ с немецкого на украинский язык. Также были исследованы теоретические аспекты, что позволило выявить особенности понятия научно-технического текста и дискурса, его лингвистические особенности в переводческом тексте.

Ключевые слова: научно-технический текст, дискурс, адресат, адресант, мотивация, прагматика, контекст.

Hurhula O.B.

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Melnyk V.D.

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

TEXTS OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL STYLE IN TRANSLATING ASPECT

Summary

The theoretical aspects of scientific and technical text and discourse, specifics of translation of scientific and technical literature are researched in the article. The literary and scientific sources are analysed. It allowed to perform certain tasks: define the concept of scientific and technical text; describe the linguistic features of scientific and technical text; analyse the grammatical and syntactic features of translation of scientific and technical text from German into Ukrainian language. The theoretical aspects are also researched. It allowed to reveal the features of concept of scientific and technical text and discourse, its linguistic features in translating text.

Keywords: scientific and technical text, discourse, addressee, sender, motivation, pragmatics, context.